

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42

Şubat 2016 February 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

TÜRKÇEDE KISALTMALAR VE BU ALANDAKİ ÇALIŞMALAR ABBREVIATIONS IN TURKISH AND RESEARCHS IN THIS FIELD

Mustafa ERKAN*

Öz

Günlük gazetelerde, dergilerde, kitaplarda, ansiklopedilerde hatta çarşı pazarda dükkânlar üzerinde yüzlerce kısaltma görülebilir.

Kısaltmalar hayatımızın ve kültürümüzün bir parçasıdır. Çeşitli faaliyet alanlarında borsa, lojistik, denizcilik, ticaret, ulaşım, sağlık gibi; ilim dallarında tıp, kimya, matematik, fizik gibi çok sayıda kısaltmaya yer verilir.

Çağımızda iletişim araçlarındaki gelişmeler hızlı iletişimi de beraberinde getirdi. Buna paralel olarak dilde de kısaltmalar hızla arttı. Hatta internet ortamında kelimelerdeki ünlüler yazımda tamamen terk edilerek kısaltma yoluna gidilmekte, iletişim için en kısa yol tercih edilmektedir.

Bu yüzden kısaltma yapılırken iletişimi sağlayabilen, karışıklığı önleyen en kısa şekil tercih edilmelidir. **Hiçbir katkı sağlamayan nokta gibi gereksiz bir ayrıntı kısaltmalarda yer almamalıdır.**

Bu simgeleşme, gelişigüzel ve her isteyen istediğini yapabileceği anlamına gelmemelidir. Ama Türkiye’de kısaltmalar konusu biraz başıboş bırakılmıştır. İsteyen istediğini yapar durumdadır. Bazen bir kavram veya kurum için birden çok kısaltma olabilmektedir, mesela: bakınız (*bak, bk, bkz, bknz*), Türkiye Radyo Televizyon Üst Kurulu (*RTÜK, RÜTÜK, RETÜK, RTK*) gibi.

Bu alanda sınırlı sayıda çalışma mevcuttur ve henüz bir disiplin, bir birlik bulunmamaktadır. Hâlbuki kısaltmalarda da tıpkı kelimelerde olduğu gibi birlik olması gerekir.

Bu çalışmamızda kısaltmanın tanımı, kısa tarihçesi, Türkiye’deki kısaltma çalışmaları, kısaltma çeşitleri ve prensipleri gibi konular üzerinde duruldu.

Anahtar Kelimeler: Türkçede Kısaltmalar, Türkiye’de Kısaltma Çalışmaları, Kısaltma, Kısa Söz.

Abstract

Hundreds of abbreviations and acronyms can be seen in daily newspapers, magazines, books, and encyclopedias, even on billboards.

Abbreviations are part of our life and culture. Various fields of activity, such as stock markets, logistics, maritime, trade, transportation, health; science branch of medicine, chemistry, mathematics, physics includes a large number of acronyms.

In our age, advances in communication tools concluded rapid communication. At the same time, the abbreviations are also increasing rapidly. In fact, the words are shortened by omitting the vowels; the shortest route is preferred for communication.

Therefore, the acronyms must provide easy communication, and must avoid confusions. The unnecessary details such as point which has no contribution should not be used at the end of abbreviations.

This symbolizing does not mean that you can do anything randomly. But abbreviations issue is left uncontrolled in Turkey. It allows you to do whatever you prefer. Sometimes there is more than one abbreviation or acronym for only one concept or institutions. For example: see (bakınız: *bak, bk, bkz, bknz*), Turkey Radio and Television Supreme Council (*RTÜK, RÜTÜK, RETÜK, RTK*).

There are limited number of studies in this area which includes no principle, and no unity. There must be a unity about the abbreviations and acronyms as much as there is in the words.

Definitions, short history, studies in Turkey, kinds and principles of acronyms and abbreviations are studied in this article.

Keywords: Abbreviation in Turkish, Researchs of Abbreviation in Turkey, Abbreviation, Acronym.

I. Kısaltma Tanımı

Kısaltma: Dilde tasarruf sağlamak amacıyla bir kelimenin, terimin, metnin veya özel adın, içerdiği harflerden biri veya birkaçı ile daha kısa olarak ifade edilmesi ve simgeleştirilmesidir.

Dilde sıkça başvurulan bir kelime yapma yoludur. Çok kullanılan kısaltmalar zamanla değişmez bir yapı kazanıp yeni bir kelime olurlar: TDK, İTÜ, AÜ, MEB, TRT, TBMM gibi.

Türkçe Sözlükte **kısaltma:** “Kısaltmak işi, taksir; kısaltılmış ad veya söz”, **Kısaltmalı:** Kısaltılmış olan, **kısaltma kelime:** Birden çok kelimenin baş harfleriyle kurulmuş kelime: *NATO... TÜBİTAK ...* olarak tanımlanmış ...” (TDK, 1988: 859).

Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî* adlı sözlüğünde kısaltma anlamında *mukattaat* sözünü kullanmıştır. Kelime dizininde “*Ar* (Arapça) *cm* (cemi: çoğul) kısaltmalarından sonra 1. Kesik şeyler, natamam parçalar, 2. Her biri bir kelimeye delalet eden harfler ve natamam terkipler: *ilh* (ilaahir: sonuna dek, diğerleri) *ilaahire* tabirinden gelmiştir. 3. Natamam şiir parçaları, muhtelif gazel ve kasidelerden alınmış beyitler.” anlamlarını

* Yrd. Doç. Dr., Haliç Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

vermiştir (Şemseddin Sami, 1391/1901: 12-13). İkinci sırada verdiği anlam, bugünkü kısaltma kelimesini karşılamaktadır.

Eski sözlüklerde *kısaltma* yerine *icmal* (hülasa, özet; genel toplam), *taksir* (kısaltma, noksan bırakma, kusur), *ihsar* (kısaltma, fazlalıkları atma), *ihsarat* (çoğul şekli, kısaltmalar), *ihtisar* (kısaltma, sözü kısa kesme), kelimeleri de kullanılmıştır. (Metem, 2014: 12). Arapça hasar kökünden türeyen bu son üç kelimenin anlamı da bugünkü kısaltma anlamına yakındır.

Vecihe Hatiboğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*nde kısaltma konusuna kısa bir açıklama getirmiştir. “**kısaltmalı sözcük**: Birden fazla sözcüğün baş harfleriyle kurulmuş sözcük: *Nato* (North Atlantic Treaty Organization: Kuzey Atlantik Paktı Örgütü), *Cento* (Central Treaty Organization: Merkezî Anlaşma Örgütü), *Unesco* (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) vb.” (Hatiboğlu, 1972: 62).

Berke Vardar yönetiminde hazırlanan *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*’nde ise şöyle tanımlanmış: “kısaltma 1- [Alm. *zeichenkürzung*, *abkürzendes nennen*] [Fr. *raccourcissement*] [İng. *clipping*]: Bir sözcüğü ya da sözcük öbeğini daha kısa duruma getirme. // Kısaltma, iki biçimde gerçekleşebilir: Güdikleme yoluyla kısaltma (*otomobil* yerine *oto* demek gibi) ve eksilti yoluyla kısaltma (*patlıcan kızartması* yerine *kızartma* demek gibi). 2- [Alm. *abbreviation*, *abkürzung*] [Fr. *abréviation*] [İng. *abbreviation*] [es. t. *ihtisar*]: Kısaltılmış sözcük ya da sözcük öbeği. (Ör. *TDK*, Türk Dil Kurumu kısaltmasıdır.)” tanımı yapılmıştır (Vardar, 1980: 103).

Ahmet Topaloğlu, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*’nde kısaltmayı şöyle tanımlar: “**KISALTMA**: (Osm. *İhtisar*; Fr. *Abréviation*). Kısaltılmış kelime veya kelime öbeği. Ör. A. (veya Ar.) Arapça’nın, Fr. Fransızca’nın, *BM* Birleşmiş Milletler’in, *TDK* Türk Dil Kurumu’nun, *TBMM* Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin, *i.* isim’in, *sıf.* Sıfat’ın, *mec.* Mecaz’ın, *TÜBİTAK* Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu’nun, *TÜYATOK* Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu’nun kısaltmasıdır. (Topaloğlu, 1989: 100).” krş. kısaltmasıyla gönderme yaptığı **EKSİLTİ** terimini de şu şekilde açıklar. “**EKSİLTİ**: (Osm. *hazf ü takdir*; Fr. *ellipse*). En az çaba kuralı gereğince anlatımda kısalığı sağlayan, ancak anlamayı aksatmayan dil olayı. Türkçede şu şekillerde görülür: Tamlamalarda (*kolonya suyu* yerine *kolonya*); birleşik kelimelerde (*otomobil* yerine *oto*); cümlelerde (“*Ayşe nereden geldi?*” sorusuna cevap olarak sadece “*sokaktan*” karşılık vermek gibi); kelimelerde (*stadyum* yerine *stad*); atasözlerinde (*Her şeyin yenisi, dostun eskisi*); deyimlerde (*devede kulak*)” (Topaloğlu, 1989: 64).

Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*’ünde kısaltma için şunları söyler: “**kısaltma** (Alm. *Abbreviation*, *Abkürzung*; Fr. *abreviation*; İng. *abbreviation*) Sık kullanılan kelimelerin, şahıs, yer ve kuruluş adlarının, yer kazanmak, kolaylık sağlamak gibi pratik gayelerle yazıda kısaltılmış şekli: *Dr.* (doktor), *bk.* (bakınız), *krş.* (karşılaştırınız), *cm.* (santimetre), *m.* (metre), *TL.* (Türk Lirası), *km.* (kilometre), *TBMM* (Türkiye Büyük Millet Meclisi), *T.C.* (Türkiye Cumhuriyeti), *A.Ü.* (Ankara Üniversitesi), *TDAY*-Belleten (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten) vb.

Kısaltma kelime Birkaç kelimedenden oluşan kurum ve kuruluş adlarının her kelimesinin ilk harfi alınarak kurulmuş kelime: *ODTÜ* (Orta Doğu Teknik Üniversitesi), *BM* (Birleşmiş Milletler), *THY* (Türk Hava Yolları), *NATO* (North Atlantic Treaty Organization), *DSİ* (Devlet Su İşleri) vb” (Korkmaz, 2010: 102).

Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*’nda “**Kısaltma**; bir kelimenin, terimin veya özel adın, içerdiği harflerden biri veya birkaçı ile daha kısa olarak ifade edilmesi ve simgeleştirilmesidir.” şeklinde tanımlanmıştır (Korkmaz, 2005: 50).

Şener Mete bu tanımda amaç eksikliği olduğunu belirtir ve şu tanımı getirir: “**Kısaltma**: Yazımdan tasarruf etmek ve akılda kalıcılık sağlamak amacıyla metin, özel kavram, ad veya terimlerin bir ya da birden fazla harfle ifade edilmesidir.” (Mete, 2014: 25).

Bu tanımlardan *Yazım Kılavuzu*’nda amaç belirtilmemiş, metin kelimesi eksik, *besmele*, *hamde*, *salvele* gibi metinler de kısaltılabiliyor. Ayrıca simgeleştirme kelimesi hem ticari marka değerini hem de akılda kalma kavramını içine alabilir.

Şener Mete’nin tanımında özel ad yanında özel kavram neyi ifade ediyor belirsiz, dolayısıyla fazla, “içerdiği” kelimesi eksik bu kelime olmazsa, kelimenin adın harfleri değil herhangi bir harfle de kısaltılabilir anlamı çıkar. *Yazım Kılavuz*’u tanımına amaç ve metin ilavesi ile daha kapsamlı bir tanım elde edilebilir. Şöyle ki:

Kısaltma: Dilde tasarruf sağlamak amacıyla bir kelimenin, terimin, metnin veya özel adın, içerdiği harflerden biri veya birkaçı ile daha kısa olarak ifade edilmesi ve simgeleştirilmesidir.

Dilde kelimesi dilin hem yazılı hem de sözlü ifade şeklini içine aldığı için daha isabetli bir seçim olabilir.

II. Kısa Tarihi

Bazı dinî metinlerde Hz Muhammed’in adının geçtiği yerlerde saygı ve dua ifadesi olarak *SA*, *SAS* (Sallallahu aleyhi ve sellem), din büyükleri, sahabeler için *RA* (Radyallahuanh), tarikat büyükleri için *KS* (Kuddise sırrıh, kaddesallahu sırrah), saygı için *H*z (hazret) gibi kısaltmalar eskiden beri kullanılmaktadır.

Yine *besmele* (Bismillahirrahmanirrahim), *hamdele* (elhamdülillah), *salvele* (sallallahu aleyhi ve sellem) gibi kısaltılmış adlandırmalar da bilinmektedir. Hayati Develi bunlar için “menhût” (yontulmuş şey, yonga, kırpıntı) denildiğini söyler (Develi, 2011: 36).

Osmanlı döneminde *mim* (malum) kısaltmasından türeyen *mim koymak*, *mimlemek*, *mimlenmek* deyimleri bir kısaltma ürünüdür (Akalm, 2014: 5).

Hicri ayların eserlerde ve sözlüklerde ortak olarak kısaltıldığını da biliyoruz. Mesela: *M* [م] (Muharrem), *S* [ص] (Sefer), *Re* [ر] (Rebiülevvel), *R* [ر] (Rebiülahir), *Ce* [ج] (Cemaziyelevvel veya Cumâdelülâ), *C* [ح] (Cemaziyelahir veya Cumâdelâhire), *R* [ر] (Recep), *Ş* [ش] (Şaban), *N* [ن] (Ramazan), *L* [ل] (Şevval), *Za* [ذ] (Zilkade) *Z* [ذ] (Zilhicce) (Mete, 2014: 14).

Rauf Yekta Bey'in yazma eserleri arasında bir yazmada Allah kelimesinin elif ve he [ه] ile kısaltıldığını görmüştüm. Buna benzer başkalarına da rastlanabilir.

Said Öztürk, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi* adlı eserinin Lügatçe bölümünde bazı kısaltma denebilecek kelimelere de yer verir: *Cumâdeyn*: Cemâziyelevvel ve Cemâziyahir ayları, *masar* (Muharrem م, Sefer ص, Rebiülevvel ر), *recec* (Rebiülahir ر, Cemaziyelevvel ل, Cemaziyelahir), *reşen* (Recep ر, Şaban ش, Ramazan ن), *Zilkadeteyn* (Zilkade ذ ve Zilhice ذ) ayları (Öztürk, 1996: 467, 474, 477; Pakalın, 1983: 412).

Muallim Naci'nin hazırladığı *Lügat-i Nâci'*de *A* (Arapça ا), *F* (Farsça ف) kısaltmaları ile kelimelerin hangi dilden geldikleri işaretlenmiştir. *Cumade* tabirinin ayları göstermesinin yanlış olduğunu belirtir. Kelime (câmid kökünden) o iki ayda kuraklık olduğu bir zamanda yağmursuzluktan bitkiler kurumuş, donmuş anlamında kullanılmıştır şeklinde açıklamıştır (Muallim Naci, 1891: 944, 957).

Osmanlı döneminde az da olsa bazı kısaltmalar kullanılmıştır. On dokuzuncu yüzyılda bazı Fransızca kısaltmalar Türkçede kullanılmaya başlanmıştır. Kırım savaşı sırasında 1855'te kazanılan zaferi müjdeleyen İstanbul'a çekilen bir telgrafta *T*. (telgraf, Fr. télégramme), *T.C.* (şifre telgraf, Fr. chiffré), *T.D.* (açılmış şifre telgraf, Fr. télégramme déchiffré), *S.E.* (ekselansları, Fr. Son Excellence), *S.M.* (haşmetli, Fr. Sa Majesté) gibi kısaltmalar kullanılmıştır (Şimşir, 2005: 10).

Dünya Posta Birliğinin 1874'te örgütlenmesi ile bu alanla ilgili *AR* (iadeli taahhütlü, Accusée de Réception), *PTT* (Posta Telefon Telgraf, Poste Téléphone Télégramme), *R* (taahhütlü, Régistré), *T* (posta ücreti ödenecek, Taxe), *UPU* (Dünya Postalar Birliği, Union Postale Universelle) Fransızca kısaltmalar Türkçede de kullanılmıştır. Askeri yayımlarda 1878'lerden beri *A.* (alay), *Bl.* (bölük), *Bt.* (batarya), *Ko.* (kolordu), *P.* (piyade), *Sv.* (süvari), *P.Tb.* (piyade taburu), *Top. Bt.* (topçu bataryası), *Ağ.Mt.* (ağır makineli tüfek), *Hf.Mt.* (hafif makineli tüfek), *Baş.K.Kh.* (başkumandanlık karargâhı), *M.M.V.* (Millî Müdafaa Vekâleti); 1937'de yayımlanan bir askerî talimnamede *Ty.Df.Top.* (tayıre defi topları), *Ty.Df.M.Top.* (tayıre defi makineli topları), *Ty.D.Mt.* (tayıre defi makineli tüfekleri), *Ty.Df.İşl.* (tayıre defi işildakları), gibi kısaltmalar da kullanılmıştır (Şimşir, 2005: 11-12).

Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*'de *Ar* (Arabî), *Fr* (Fransızca), *F* (Farişi), *YU* (Yunanî), *NGA* (İngilizce), *h* (hukuk), *d* (edebiyat), *mc* (mecaz), *tc* (ticaret) gibi 111 kısaltma kullanmıştır. (1901: 12-13) Madde başı olarak verdiği *cemâdi* kelimesinin galat (yanlış), doğrusunun *cumâde* olduğunu yazdıktan sonra kamerî aylardan beşincisi ile altıncısının ismi olup beşincisi *Cemadilula* ve altıncısı *cemadiluhra* tanımı ile bunun bir kısaltma olduğunu belirtir. Yine madde başı cimde *c* (ج): *cemadilula*, *ca* (جـ): *cemadiluhra*; madde başı *r* harfinde *r* (ر): *rebiyülahir* ve *ra* (ر): *rebiyülevvel* kısaltmalarının kullanıldığını da belirtir (Şemseddin Sami, 1901: 463, 652).

Şemseddin Sami'nin Fransızcadan Türkçeye tercümesi olan *Resimli Kamus-ı Fransavî*'de “Resimli Kâmus-ı Fransavî de Müstamel Mukattaat” başlığı altında 60 Türkçe kısaltmanın açılımı ve Fransızca kısaltmaları verilmiştir: *i.* (isim...s.), *h.* (hâl...adv.), *zra.* (ziraat...agri.), *mu.* (musiki... mus.) gibi, (Şemseddin Sami, 1900: 9).

Ali Seydi'nin *Resimli Kâmûs-ı Osmânî* sözlüğü “İşârât-ı Mahsûsa” adı altında kısaltmaları vermiştir. Burada *a* (Arabî), *f* (Farişi), *t* (Türkî), *te* (tesniye: ikili), *ter* (tekîb), *c* (ecnebî), *s* [س](isim), *s* [ص](sifat) kısaltmalarına yer vermiştir (Ali Seydi, 1911: 9).

Mükemmel Osmanlı Lügati (1900), *Yeni Türkçe Lügat* (1924), *Resimli Türkçe Kamus* (1927) gibi sözlüklerde de kısaltmalar benzer şekilde ayrı bir bölüm hâlinde verilmiştir.

Türkçede ilk müstakil *Kısaltmalar Lügati*'ni İsmail Hakkı Tevfik hazırlamıştır. Birinci cildi yayınlanan esere yabancı kısaltmalar alınmış, Almanca, Fransızca, İngilizce açılımları ile Türkçe karşılıkları verilmiştir. Türkçe kısaltmaların alınmadığı bu ciltte sadece *A* harfi kısaltmaları işlenmiştir (Tevfik, 1932).

III. Türk Dil Kurumu İmla Kılavuzları

III.1. Latin harflerinin kabulünden sonra imla birliğini sağlamak için çıkarılan *İmlâ Lügati* 'inde sadece *v.s.* (vesaire) kısaltması kullanılmıştır. Kısaltmalarla ilgili ilk kural “Makam ve unvan adları

kısaltmalarının ilk harfleri büyük harfle yazılır." Şeklinde 1941'de yayınlanan *İmlâ Kılavuzu*'na konulmuştur. P.T.T., T.B.M.M., Prof., Dr. gibi 8 adet kısaltma örnek verilmiştir (Mete, 2014: 12).

III.2. *Yeni Yazım Kılavuz*'u adıyla 1965'te yayınlanan kılavuzda imla kuralları geniş bir şekilde verilir. "Kısaltmaların çoğu büyük harfle başlar: T.B.M.M. (ya da TBMM), P.T.T. (ya da PTT), Prof., Dr., DSİ (Devlet Su İşleri) gibi.

Bazı kısaltmalar küçük harfle yazılır: *vs.*, *vb.* (vesaire, ve benzerleri), *bkz.* (bakınız), *s.* (sayfa) gibi (bkz. Kısaltmalar Listesi, s. 263)" kuralları yazılır. Kelimeler listesinden sonra 394 adet kısaltma eklenir. Kısaltmalara gelecek eklerin ayrılması ile ilgili bir kural yoktur (TDK, 1965: 31, 267-280).

Yeni Yazım Kılavuzu'nun 1975'deki 8. baskısında kısaltma kuralları değişmez ama kısaltmalar listesindeki sayı 415'e çıkarılır (TDK, 1975: 247-261).

III.3. *Yeni Yazım Kılavuzu*'nun 9. baskısında "Büyük harften sonra konulan kısaltma noktaları, kolaylık sağlamak amacıyla atılabilir: TC, TBMM, PTT, TDK" ve "Kısaltmalardan sonra gelen ekler, kesme imiyle ayrılır. Getirilen ek, kısaltmanın okunuşuna uyar: TBMM'nin, PTT'nin, MTA'nın, EGO'ya, DSİ'ye...gibi." kurallar eklenir. Kısaltmalar listesindeki sayı 281'e düşürülür (TDK, 1977: 38-39, 46; 258-266).

III.4. Türk Dil Kurumu, Kılavuzun 1988 tarihli baskısında adını *İmlâ Kılavuz*'u olarak değiştirir, imla kuralları kısmını yeniden ele alır. İlk defa kısaltmalar başlığı adı altında tanımlama yapar ve şu kuralları belirler:

Gerçek kısaltmalar: Yer kazanmak, kolaylık sağlamak gibi pratik düşüncelerle sık sık kullanılan kelimeler, kitap veya dergi başlıkları, kişi ve yer adları, kuruluş adları yazıda bir veya birkaç harfle kısaltılır. Gerçek kısaltmalar eskiden beri yerleşmiş biçimlerde kullanılır: C (Celsius), T.C. (Türkiye Cumhuriyeti), P.T.T. (Posta, Telgraf, Telefon), *s.* (sayfa), *vb.* (ve başkaları, ve benzerleri).

Gerçek kısaltmaların büyük bir bölümünde kısaltma harf(ler)inden sonra nokta konur: *c.* (cilt), *s.* (sayfa) *bk.* (bakınız), *krş.* (karşılaştırınız), *çev.* (çeviren), *yaz.* (yazan). -Buna karşılık, ölçü, para ve yönlerin adları noktasız yazılır: *cm* (santimetre), *g* (gram), *hl* (hertolitre), *l* (litre), *m* (metre), *mm* (milimetre), *TL* (Türk lirası), *G* (güney), *K* (kuzey), *B* (batı), *KB* (kuzeybatı) vb.- Sözlüklerde, ansiklopedilerde ve bilimsel yayınlarda sık sık kullanılan özel kısaltmalarda noktasız yazılışlar kullanılabilir: *s* (sıfat), *is* (isim), *Ar* (Arapça), *Alm* (Almanca), *Arn* (Arnavutça), *Far* (Farsça), *Fr* (Fransızca) *İng* (İngilizce), *T* (Türkçe) gibi. Ancak bu özel kısaltmaların listesi ilgili yayınlarda verilir.

Bitişik yazılan kelimelerin kısaltmaları normal olarak bitişik yazılır: *km* (kilometre), *cm* (santimetre), *hl* (hektolitre), *kg* (kilogram), *mm* (milimetre).

Kısaltılan kelimenin ilk harfi (minüskül, majüskül) normal olarak olduğu gibi muhafaza edilir: *s.* (sayfa) *mm* (milimetre), *C* (Celsius), *vb.* (ve başkaları) gibi. - Ancak, küçük harfle yazıldığı hâlde kısaltması büyük harfle yapılan kelimeler de vardır: *TL* (Türk lirası), *GD* (güneydoğu), *K* (kuzey) gibi.

Bilim alanında özel kısaltmalar kullanılabilir: *H²O* (suyun sembolü) *C* (karbonun sembolü).

Sık kullanılan kısaltmalar: (burada a, b, cm, cad gibi 34 adet kısaltma verilir).

Birkaç kelimedenden oluşan kurum ve kuruluş adları, her kelimesi ilk harf alınarak kısaltılır. Kısaltma büyük harflerle yazılır. Büyük harflerden sonra normal olarak nokta konur: T.C. (Türkiye Cumhuriyeti); T.B.M.M. (Türkiye Büyük Millet Meclisi); P.T.T. (Posta Telgraf Telefon); O.D.T.Ü. (Orta Doğu Teknik Üniversitesi); B.M. (Birleşmiş Milletler).

Son yıllarda çok kelimeli kurum ve kuruluşların noktasız kısaltılması yaygın bir hâl almıştır: TBMM, PTT, AET, ABD, THY, NATO.

Ancak, birkaç kelimedenden oluşan adları ABD., veya SSCB. gibi yalnız son harflerinden sonra nokta kullanarak kısaltmak yanlıştır.

Birkaç kelimedenden oluşan kurum ve kuruluş adlarının kısaltmaları, kullanılan harflerin adlarına göre okunur: PTT (pe te te), MTA (me te a), DSİ (de se i), BM (be me).

Kısaltmalardan sonra getirilen ekler, kesme işaretiyle ayrılır. Ekler, Kısaltmanın okunuşuna uyar: PTT'ye, DSİ'nin, BM'de." Bu ve 1993 baskılarında ayrı bir kısaltmalar listesi yoktur (TDK, 1988: 38-40).

III.5. Kılavuzun adı 2005, 24. baskısında tekrar Yazım Kılavuzu olur ve bugün de tdk.gov.tr sitesinde geçerli olan şu kurallar belirlenir:

"**Kısaltma;** bir kelimenin, terimin veya özel adın, içerdiği harflerden biri veya birkaçı ile daha kısa olarak ifade edilmesi ve simgeleştirilmesidir. Kısaltmalarla ilgili kurallar şunlardır:

1. Kuruluş, ülke, kitap, dergi ve yön adlarının kısaltmaları her kelimenin ilk harfinin büyük olarak yazılmasıyla yapılır: TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi), TDK (Türk Dil Kurumu), ABD (Amerika Birleşik Devletleri); KB (Kutadgu Bilig); TD (Türk Dili), TK (Türk Kültürü), TDED (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi); B (batı), D (doğu), G (güney), K (kuzey); GB (güneybatı), GD (güneydoğu), KB (kuzeybatı), KD (kuzeydoğu) vb.

Ancak bazen kelimelerin, özellikle son kelimenin birkaç harfinin kısaltmaya alındığı da görülür. Bazen de aradaki kelimelerden hiç harf alınmadığı olur. Bu tür kısaltmalarda, kısaltmanın akılda kalabilmesi

için yeni bir kelime oluşturma amacı güdülür: *BOTAŞ* (Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi), *İLESAM* (İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği), *TÖMER* (Türkçe Öğretim Merkezi) vb.

Gelenekleşmiş olan T.C. (Türkiye Cumhuriyeti) ve T. (Türkçe) kısaltmalarının dışında büyük harflerle yapılan kısaltmalarda nokta kullanılmaz.

2. Ölçü birimlerinin uluslararası kısaltmaları kullanılır: m (metre), mm (milimetre), cm (santimetre), km (kilometre), g (gram), kg (kilogram), l (litre), hl (hektolitre), mg (miligram), m² (metrekare), cm² (santimetrekare) vb.

3. Kuruluş, kitap, dergi ve yön adlarıyla ölçülerin dışında kalan kelime veya kelime gruplarının kısaltılmasında, ilk harfle birlikte kelimeyi oluşturan temel harfler dikkate alınır. Kısaltılan kelime veya kelime grubu; özel ad, unvan veya rütbe ise ilk harf büyük; cins isim ise ilk harf küçük olur: *Alm.* (Almanca), *İng.* (İngilizce), *Kocatepe Mah.* (Kocatepe Mahallesi), *Güniz Sok.* (Güniz Sokağı), *Prof.* (Profesör), *Dr.* (Doktor), *Av.* (Avukat), *Alb.* (Albay), *Gen.* (General); *sf.* (sıfat), *haz.* (hazırlayan), *çev.* (çeviren), *ed.* (edebiyat), *fiz.* (fizik), *kim.* (kimya) vb.

Küçük harflerle yapılan kısaltmalara getirilen eklerde kelimenin okunuşu esas alınır: *cm'yi*, *kg'dan*, *mm'den*, *Ykr'un*. Büyük harflerle yapılan kısaltmalara getirilen eklerde ise kısaltmanın son harfinin okunuşu esas alınır: *BDT'ye*, *TDK'den*, *THY'de*, *TRT'den*, *TL'nin* vb. Ancak kısaltması büyük harflerle yapıldığı hâlde bir kelime gibi okunan kısaltmalara getirilen eklerde kısaltmanın okunuşu esas alınır: *ASELSAN'da*, *BOTAŞ'm*, *NATO'dan*, *UNESCO'ya* vb.

UYARI: Numara sözünün kısaltması da kelime gibi okunduğundan getirilecek olan ek okunuşa göre getirilecektir: *No.lu*, *No.suz*

Sonunda nokta bulunan kısaltmalarla üs işaretli kısaltmalara gelen ekler kesmeyle ayrılmaz. Bu tür kısaltmalarda ek noktadan ve üs işaretinden sonra, kelimenin veya üs işaretinin okunuşuna uygun olarak yazılır: *vb'leri*, *Alm'dan*, *İng'yi*; *cm³e* (santimetreküpe), *m²ye* (metrekareye), *6\4'ten* (altı üssü dörtten) vb.

Sert ünsüzle biten kısaltmalar, ek aldıkları zaman okunuşta sert ses yumuşatılmaz: *AGİK'in* (AGİĞ'in değil), *CMUK'un* (CMUĞ'un değil), *RTÜK'e* (RTÜĞ'e değil), *TÜBİTAK'ın* (TÜBİTĞ'ın değil) vb.

Ancak birlik kelimesiyle yapılan kısaltmalarda söyleyişte k'nin yumuşatılması normaldir: *ÇUKOBİRLİK'e* (söylenişi ÇUKOBİRLİĞE), *FİSKOBİRLİK'in* (söylenişi FİSKOBİRLİĞİN) vb." Kılavuzun Kısaltmalar listesinde 2091 kadar kısaltma yer almaktadır (TDK, 2005: 50-51; 53-73).

IV. Kısaltma Sözlükleri

Kısaltmalar alanında bazı müstakil sözlük çalışmaları da yapılmıştır. Bunlardan bazıları belli bir alan veya ilim dalı, bazıları da genel kısaltmalar için hazırlanmıştır.

IV.1. Belirli bir alan için hazırlananlar

IV.1.1 Turgut Kalpsüz, Turgut Akıntürk, Erden Kuntalp, *Türk Hususi Hukukunda Atıf Usulleri ve Kısaltmalar*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara 1964, XI, 100 sayfa.

IV.1.2 Erhan Adal, *Türkçe - İngilizce Hukuk ve Ticaret Terimleri ve Kısaltmalar Sözlüğü*, Aytemiz Kitabevi, Ankara 1968, 118 sayfa.

IV.1.3 Abdülkadir Erengül, *Anesteziyoloji ve Reanimasyon : Bilim Dalında Terim ve Kısaltmalar*, Osman Aykaç Matbaası, İstanbul 1983, 112 sayfa.

IV.1.4 Başak Sigorta, İdil Yalter, *İngilizce-Türkçe Açıklamalı Sigorta Sözlüğü ve Kısaltmalar*, İstanbul 1990, 161 sayfa.

IV.1.5 Suat Melek, *Savunma Sanayiinde Kullanılan Kısaltmalar = Selected abbreviations-acronyms for defense industry*, FMCNUROL, Ankara 1996, 98 sayfa.

VI.1.6 Emin Doğan, Aydın, *Bilgisayar, Bilgi İşlem ve Telekomünikasyon Kısaltmalar Sözlüğü*, 2. bs, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2007, 956 sayfa.

IV.2. Genel dil için hazırlananlar

IV.2.1. Koray Başol, *Ulusal ve Uluslararası Kısaltmalar*, Karınca Matbaacılık Kol. Şti, İzmir 1977, 47 sayfa.

IV.2.2. Pir Mete, *Kısaltmalar Sözlüğü*, Ankara 1980, 159 sayfa, 4000'i aşkın yerli yabancı kısaltma açıklanmıştır (Mete, 1980: 1-159).

IV.2.3. Ahmet Köklügiller, *Yazım, Noktalama ve Kısaltmalar Sözlüğü*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1983; Kaya Yayınları, İstanbul 1990, 191 sayfa.

IV.2.4. Adviye Aysan, Selma Tuncay ve İsmet Gönülal'ın *Kısa Adlar ve Kısaltmalar Sözlüğü*, Doruk Yayınları, Ankara 1992, 280 sayfa. Bir önsöz, (*a* (Ar) kısaltması ile başlayıp *z.Z* (*Alm.*) *zur Zeit*: Halen, hâli hazırda) ile biten alfabetik olarak verilen kısaltmalar ve iki sayfalık bir kaynakça ile son bulmuştur. Dört bin civarında kısaltmadan meydana gelir (Aysan, 1992: 1-280).

IV.2.5. Emine Gürsoy-Naskali, "Türkiye Türkçesinde Büyük Harfli Kısaltmalar (Akronimler)", *Bir*, Sayı 4, s 77-90, Yesevî Yayınları, İstanbul 1995. Bir makale olan bu yayında basından büyük harfli 200 kadar

kısaltma seçilerek değerlendirilmiş, kısaltmaların oluşumu, telaffuzu, ek alışları, ses mana ilişkisi, okunuşları gibi konular üzerinde durulmuş ve açılımları verilmiştir (Gürsoy, 1995: 77-90).

IV.2.6. İsmail Emir, *Türkçe Çevirileri ile İngilizce-Fransızca Kısaltmalar Sözlüğü*, Saypa Yayınları, Ankara 1994, 289 sayfa. Bir önsözle başlamış, Fransızca isimler alfabetik olarak sıralanmış karşısına kısaltması verildikten sonra Türkçeye tercümesi yer yer de İngilizce tercümesi verilmiştir. Her isme birden başlayarak numara verilmiştir. İçerisinde 1713 isim ve kısaltması vardır (Emir, 1994: 1-263). Arkasında çift sütun kısaltmalar alfabetik olarak sıralanmış, hangi ismin kısaltması olduğunu belirtmek için o ismin birinci bölümdeki numarası karşısına yazılmıştır (Emir, 1994: 265-288). Sonuna kısa bir bibliyografya eklenmiştir.

IV.2.7. Bülent Fidan, *Kısaltmalar Kılavuzu*, Om Yayınları, İstanbul 2002, 250 sayfa. Kitapta Türkçenin Özellikleri ve Kuralları adlı bir bölüme yer verilmiş. Bir genel dizinden sonra çeşitli alanlara ayrılmış özel dizinler var. Bazı kısaltmaların yalnızca İngilizce açılımı, bazılarının ise yalnızca Türkçesi verilmiş. Bilgisayar kısaltmaları bütünüyle İngilizce kalmış. İnternette kullanılan karikatür ve ikonlar gibi epeyce malumata yer vermiştir (Fidan, 2002: 1-250).

IV.2.8. Cenap Güray, *Kısa Adlar Sözlüğü*, ALFA Yayınları, İstanbul 1998, 389 sayfa. Kitapta kısa bir önsöz, sadece kısa adların dizini ve açıklaması vardır. İki bölüme ayrılmış. Birinci bölümde (Günay, 1998: 9-205), kısaltmalar alfabetik olarak her harfte yerli, yabancı ayrımı yapılarak ayrı ayrı verilmiş. İkinci bölümde (Günay, 1998: 209-389), adlardan kısaltmalara aynı şekilde yerli ve yabancı ayrımı yapılarak alfabetik olarak dizilmiştir. Sözlükteki bu yerli yabancı ayrımlı diziliş, sözlükten istifadeyi güçleştirmektedir. Kaynakça verilmemiştir.

IV.2.9. Cem Çobanlı, *Dharma Sözlük*, İstanbul 2001, Dharma Yayınları, 301 sayfa. Sözlük bir önsözle başlamıştır. Burada sözlüğün yazılış sebebi açıklanmış 4700 kadar yerli yabancı kısaltmayı içine aldığı belirtilmiştir. Kısaltma nedir, nasıl yapılır başlığı adı altında kısaltmanın tanımı, yöntemleri, kullanım biçimi hakkında açıklamalar yapılmış. Bu sözlük hakkında başlığı ile *Dharma Sözlüğü*'nün özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Sözlüğün kapsadığı alanlar ve ona özgü kısaltmalar listesi verilmiştir (Çobanlı, 2001: 8-13). Sözlük üç bölüme ayrılır: I Kısaltma ve Açılımları bölümü, genel kısaltmalar alfabetik sıra ile verilmiştir, (Çobanlı, 2001: 17-181). II Açılımlar ve Kısaltmaları (Kısa Adlar): Bu kısımda isimler alfabetik sıra ile verilmiş ve kısaltmaları gösterilmiştir, (Çobanlı, 2001: 185-248). III Ekler: Bazı özel alanlar: Takımıyıldızlar, Birleşmiş Milletler organları, ülkeler, ülke plakaları, para birimleri, akademik unvan, mesleki derece ve sertifikalar, siyasi partiler (Cumhuriyet dönemi), müzik terimleri ve enstrümanlar, kimyasal elementler, ölçü birimleri ve internet başlıkları altında sıralanmış ve ilgili kısaltmalar alfabetik sıra ile verilmiştir (Çobanlı, 2001: 251-298). İki sayfalık bir kaynakça da eklenmiştir.

IV.2.10. Bilâl N. Şimşir, *Türkçe Kısaltmalar Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara 2005, 469 sayfa. Uzunca bir önsöz ve giriş yazısında Şimşir, bugün Türkçede kullanılan 20 bin kadar kısaltmaya yer verdiğini, kısaltmaların Kaşgarlı'dan bugüne tarihi gelişimini, bugünkü durumunu anlatmış, bu alanda çok hızlı bir gelişme olmasına rağmen, başıboş bırakılmasından, kurumların ve bilim adamlarının bu alana ilgisizliğinden yakınmış, özellikle de yabancı kısaltmaların Türkçeyi istilasından duyduğu kaygıyı vurgulamıştır (Şimşir, 205: 7-20). Kısaltmalar bölümünde alfabetik olarak kısaltmalar sıralanmış, ilgili alanı ve kökeni kısaltma ile işaretlenip Türkçe açılımı, yabancı olanların da ayrıca o dildeki açılımı verilmiştir. Bir kısaltmanın birden çok açılımı varsa yıldız işareti ile ayrı ayrı sıralanmıştır (Şimşir, 205: 23-396). Sonra Avrupa, NATO, İslam Konferansı Örgütü, Birleşmiş Milletler, ülke adları, ülke para birimleri, ülke plakaları, teleks kodları, hava alanları, hava yolları, sivil uçak kodları, element simgeleri ile ilgili kısaltmalar, Türkçe açılımları, varsa Türkçe kısaltmaları ve yabancı dildeki açılımları ayrı ayrı listeler hâlinde ayrılmış; dört sayfalık bir kaynak eklenmiştir. Kapsamlı bir sözlüktür (Şimşir, 205: 397-469).

IV.2.11. Şener Mete, *Hayatımızdaki Kısaltmalar Sözlüğü*, TRT Yayınları, Ankara 2014, 256 sayfa. Sözlük, içindekiler, eski TRT Genel Müdürü İbrahim Şahin'in önsözü, Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın'ın sunuşu ile başlıyor. Takdimi takiben Mete, sözlüğün yazımında tutulan yolları açıklamış. Kısaltmanın uzunca tarihini anlatmış, tanımı, kullanım alanları, türleri, biçimleri, imlası, okunuşları, ses olayları ve vurgu gibi konular hakkında bilgi vermiştir (Mete, 2014: 60).

Kısaltmalar üç sütun hâlinde verilmiştir. Birinci sütunda alfabetik sıra ile kısaltmalar, ikinci sütunda açılımı, yabancı olanların Türkçe çevirisi ve parantez içinde İngilizce açılımı, üçüncü sütunda okunuş şekli veya "yazımda kullanılır" gibi kullanılış yeri belirtilmiştir. Altı bin civarında kısaltmayı içine almaktadır. Sonuna dört sayfalık yararlanılan kaynaklar eklenmiştir (Mete, 2014: 61-256).

IV.2.12. Mustafa Erkan, *Türkçede Kullanılan Yerli ve Yabancı Kısaltmalar Sözlüğü*, Publitory Yayınları, 2015, 615 sayfa. www.publitori.com

Sözlük, e-kitap olarak yayınlanmıştır. İçindekiler dizininden sonra bir önsözle başlar. Giriş bölümünde kısaltmaların tanımı, kısa tarihçesi, kısaltmaların yapıları, çeşitleri, Türk Dil Kurumu kılavuzlarında kısaltmaların ele alınışı, bu alanda Türkiye'de yapılan yayınlar ve kısaltma kuralları gibi konular üzerinde geniş bir şekilde durulur (Erkan, 2015: 3-17).

Kısaltmalar dizini ve açıklamaları alfabetik sıra ile verilmiştir. Yabancı dillerden gelen kısaltmaların kendi dillerindeki açılımı ve Türkçe tercümesi de verilmiştir. Şimdiye kadar yazılmış kısaltma sözlüklerinin en kapsamlı olanıdır, 30 bin civarında kısaltma yer almaktadır (Erkan, 2015: 1-592). Ayrıca kitabın sonuna rakamlı kısaltmalarla internet ve matematik simgeleri de eklenmiştir. En sonda iki sayfalık bir kaynakça yer almaktadır.

Eserin bir bütün hâlinde alfabetik sıra ile ele alınması, yabancı kısaltmaların orijinal açılımlarının yer alması, bk krş göndermeleri ile birbiriyle ilgili kısaltmalar arasında bağ kurulması sözlükten istifadeyi oldukça kolaylaştırmaktadır (Erkan, 2015: 1-592).

IV.3. Kısaltmalarla ilgili makale ve yazılar:

IV.3.1. Neşe Atabay, Ayfer Çam, Sevgi Özel, "Türkçede Kısaltmalar Sorunu", *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, C XLI, S 348, TDK Yayınları, Aralık 1980, s 576-580.

IV.3.2. Emine, Gürsoy Naskali, "Türkiye Türkçesinde Büyük Harfli Kısaltmalar (Akronimler)", *Bir*, S 4, Yesevî Yayıncılık, İstanbul 1995, s 77-90.

IV.3.3. Mahir, Kalfa, "Dilimizde Kısaltmalar Sorunu", *Türk Dili Dil ve Edebiyatı Dergisi*, C. 89, S. 639, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005, s. 201-207 (Kalfa, 2005: 201-207).

IV.3.4. Mustafa Argunşah, "Kısa Mesaj Dili Türkçeyi Bozuyor mu?", <http://www.dilset.com/akademi/index.php/website/contentCtg/9> (Agunşah, 2011).

V. KISALTMA KURALLARI

Kısaltmalar için de bazı standartlar ve kurallar vardır. Kısaltmalar tıpkı kelimeler gibi dilin ortak söz varlıklarıdır. Herkes tarafından aynı şekilde kullanılmalıdır. Millet fertlerinin iştirak hâlinde olduğu kısaltmalar bir anlaşma vasıtası olur. Fertlerin ortak iştiraki olmayan kısaltmalar anlaşma görevini yerine getiremez. Böyle durumlarda kısaltmanın her geçtiği yerde açılımını vermek mecburiyeti ortaya çıkar. Bu da kısaltmanın ruhuna aykırıdır.

Kısaltmalarla ilgili kurallar şunlardır

V.1. Kuruluş, ülke, kitap, dergi ve yön adlarının kısaltmaları her kelimenin ilk harfinin büyük olarak yazılmasıyla yapılır:

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi), *TDK* (Türk Dil Kurumu), *ABD* (Amerika Birleşik Devletleri); *KB* (Kutadgu Bilig); *TD* (Türk Dili), *TK* (Türk Kültürü), *TDED* (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi); *B* (batı), *D* (doğu), *G* (güney), *K* (kuzey); *GB* (güneybatı), *GD* (güneydoğu), *KB* (kuzeybatı), *KD* (kuzeydoğu) vb.

Ancak bazen kelimelerin, özellikle son kelimenin birkaç harfinin kısaltmaya alındığı da görülür. Bazen de aradaki kelimelerden hiç harf alınmadığı olur. Bu tür kısaltmalarda, kısaltmanın akılda kalabilmesi için yeni bir kelime oluşturma amacı güdülür: *BOTAŞ* (Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi), *İLESAM* (İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği), *TÖMER* (Türkçe Öğretim Merkezi) vb.

V.2. Ölçü birimlerinin uluslararası kısaltmaları kullanılır: *m* (metre), *mm* (milimetre), *cm* (santimetre), *km* (kilometre), *g* (gram), *kg* (kilogram), *l* (litre), *hl* (hektolitre), *mg* (miligram), *m²* (metrekare), *cm²* (santimetrekare) vb.

V.3. Kuruluş, kitap, dergi ve yön adlarıyla ölçülerin dışında kalan kelime veya kelime gruplarının kısaltılmasında, ilk harfle birlikte kelimeyi oluşturan temel harfler dikkate alınır. Kısaltılan kelime veya kelime grubu; özel ad, unvan veya rütbe ise ilk harf büyük; cins isim ise ilk harf küçük olur: *Alm* (Almanca), *İng* (İngilizce), *Kocatepe Mah* (Kocatepe Mahallesi), *Güniz Sok* (Güniz Sokağı), *Prof* (Profesör), *Dr* (Doktor), *Av* (Avukat), *Alb* (Albay), *Gen* (General); *sf* (sıfat), *haz* (hazırlayan), *çev* (çeviren), *ed* (edebiyat), *fiz* (fizik), *kim* (kimya) vb.

Küçük harflerle yapılan kısaltmalara getirilen eklerde kelimenin okunuşu esas alınır: *cm'yi*, *kg'dan*, *mm'den*, *YKr'un*. Büyük harflerle yapılan kısaltmalara getirilen eklerde ise kısaltmanın son harfinin okunuşu esas alınır: *BDT'ye*, *TDK'den*, *THY'de*, *TRT'den*, *TL'nin* vb. Ancak kısaltması büyük harflerle yapıldığı hâlde bir kelime gibi okunan kısaltmalara getirilen eklerde kısaltmanın okunuşu esas alınır: *ASELSAN'da*, *BOTAŞ'ın*, *NATO'dan*, *UNESCO'ya* vb.

Kısaltmalardan sonra genel olarak nokta konmaz. Numara sözünün kısaltması da kelime gibi okunduğundan getirilecek olan ek okunuşa göre getirilecektir: *no'lu*, *no'suz* (Erkan 2015: 12).

Sert ünsüzle biten kısaltmalar, ek aldıkları zaman okunuşta sert ses yumuşatılmaz: *AGİK'in* (AGİĞ'in değil), *CMUK'un* (CMUĞ'un değil), *RTÜK'e* (RTÜĞ'e değil), *TÜBİTAK'ın* (TÜBİTAĞ'ın değil) vb.

Ancak birlik kelimesiyle yapılan kısaltmalarda söyleyişte k'nin yumuşatılması normaldir: *ÇUKOBİRLİK'e* (söylenişi ÇUKOBİRLİĞE), *FİSKOBİRLİK'in* (söylenişi FİSKOBİRLİĞİN) vb.

V.4. Elementlerin simgeleri, uluslararası biçimleriyle kullanılır: *C* (karbon), *Ca* (kalsiyum), *Fe* (demir) vb.

Ekler elementlerin simgelerine değil adlarına getirilir: *Au'ya* değil altına, *Fe'ye* değil demire vb.

VI. KISALTMA ŞEKİLLERİ

VI.1. Tek harfli kısaltmalar

Kelimenin ilk harfi ile kısaltılan isim, terim gibi kelimelerdir.

a: ad, *A:* Alay, *B:* Batı, *C:* centigrade, *C:* cilt, *l:* litre, *U:* uranyum

VI.2. İlk harflerle yapılan kısaltmalar (abbreviation)

Birden çok kelimedenden meydana gelen ve kelimelerin ilk harfleriyle yapılan kısaltmalardır.

AA: Anadolu Ajansı, *AB:* Avrupa Birliği, *ÇGD:* Çağdaş Gazeteciler Derneği, *TRT:* Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, *TDK:* Türk Dil Kurumu, *İTÜ:* İstanbul Teknik Üniversitesi, *TOFAŞ:* Türk Otomobil Fabrikası Anonim Şirketi.

VI.3. Kelime şeklinde hazırlananlar (acronym)

Kısaltması yapılacak kelimelerin genellikle baş harfleri alınır ama anlamlı bir kelime oluşturmak için ilaveler yapılır. Genellikle marka kısaltmalar bu şekilde oluşturulur.

AMATEM: Alkol ve Madde Bağımlıları Tedavi Merkezi, *AKUT:* Arama Kurtarma Derneği, *TOKİ:* Toplu Konut İdaresi, *MERNİS:* Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi, *MEYSU:* Meyve Suyu ve Gıda Sanayi Anonim Şirketi, *TÜKODER:* Tüketiciyi Koruma Derneği, *TARİŞ:* Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri gibi.

VI.4. Kırpma yoluyla yapılan kısaltmalar (clipping)

Bir kelime ve terimin birden çok harfinin atılması yoluyla yapılan kısaltmalardır.

Mah: mahalle, *sok:* sokak, *cad:* cadde, *İng:* İngilizce, *Ank:* Ankara, *İst:* İstanbul

VI.5. Hece Kısaltmalar

Kelimenin ilk hecesi alınarak yapılan kısaltmalardır.

AR-GE: Araştırma Geliştirme, *müs:* müsteşar, *ARÜ:* Ardahan Üniversitesi, *ATEKS:* Akın Tekstil, *Tem:* Temmuz, *sav:* savcı, *rek:* reklamcılık, *res:* resmi, *ens:* enstitü

VI.6. Marka Kısaltmalar

Bir kurum veya ticari bir kısaltmanın yayılarak marka olması. Bazen açılımı unutulur, kısaltma isim yerini alır.

ADEL: Adnan Ellialtı, kalem ve kırtasiye markası, *AKBANK:* Adana Kayseri Bankası, *AÇEV:* Anne ve Çocuk Eğitim Vakfı, *ASELSAN:* Askeri Elektronik Sanayii, *BBC:* British Broadcasting Corporation, *BOTAŞ:* Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi, *PETKİM:* Petrokimya Endüstrisi Genel Müdürlüğü, *BİM:* Birleşik Mağazalar AŞ, *ERPİLİÇ:* Erpiliç Entegre Tavukçuluk Üretim Pazarlama ve Ticaret Ltd Şti (tavuk eti markası).

VI.7. İsimleşen Kısaltmalar

Zamanla kısaltmanın anlamı unutulur bizzat isim durumuna gelmesidir.

ATM: Automated Teller Machine (Para çekme makinesi), *RADAR:* Radio Detection and Ranging (Radyo sinyali ile mesafe tespiti), *GSM:* Global System for Mobile Communications (Mobil cep telefonu) *UFO:* Unidentified Flying Object (Tanımlanmamış Uçan Nesne), *LCW:* LC Waikiki Mağazacılık Hizmetleri Ticaret AŞ (Giyim markası, "Les Copanis: arkadaşlar" ve "waikiki: Hawaii plajı" kelimelerinden oluşur). *PERPA:* Perşembe Pazarı gibi.

VI.8. Karışık Kısaltmalar

Kısaltması yapılacak ismi çağrıştıracak birkaç harfin alınması ile yapılan kısaltmalardır.

Uzm: Uzman, *Tuğg:* Tuğgeneral, *Tğm:* Teğmen, *telg:* telgraf, *Okt:* okutman, *Opr:* Operatör, *Doç:* Doçent, *Prof:* Profesör, *ACIBD:* Acıbadem Sağlık Hizmetleri AŞ

VI.9. İsmi bir iki kelimesi alınarak yapılan kısaltmalar

Kısaltılacak isimden ilk ve bazen son kelimeleri de alınarak yapılan kısaltmalardır.

Deva Der: Deva Eczacılar ve Sağlık Çalışanları Derneği, *Ülfet:* Ülfet Tabipler Derneği, *Derman Der:* Derman Sağlık ve Eğitim Derneği, *MÜZİKDER:* Müzik, Sahne ve Gösteri Sanatçıları Derneği, *NİLÜFER:* Nilüfer Sağlık Derneği, *Arçelik:* Arçelik Holding AŞ, *METRO:* Metro Turizm Seyahat Organizasyon ve Ticaret AŞ.

VII. KISALTMALARIN TELAFFUZU

Kısaltmaların telaffuzu konusunda pek tereddüt yok gibidir.

VII.1. Küçük harflerle yapılan isim, tamlama gibi kısaltmalar isim açılımı ile söylenmektedir: **a:** ad, **s:** sıfat, **Dr:** doktor, **çvş:** çavuş, **çvr:** çevre, **İng:** İngilizce, **Org:** Orgeneral, **bf:** birleşik fiil, **div ed:** divan edebiyatı, **As Şb:** Askerlik şubesi gibi.

VII.2.1. Büyük harfli kurum, kuruluş, işletme adı gibi kısaltmalar genellikle bir isim gibi düşünülmektedir. Bunların bir kısmı bir isim gibi okunur: *AB, NATO, AGİK, GAP, İHA, İTÜ, ODTÜ, MEB, ANKA, JİTEM, ANAP, TÜBİTAK, TUSİAD, TUSKON, UFO* gibi.

VII.2.2. Büyük harfli kısaltmaların çoğunluğu tek tek harf adlarıyla veya hecelenerek söylenir: *TRT* (te re te), *THY* (te he ye), *PTT* (pe te te), *TSE* (te se e), *DSİ* (de se i) gibi. Türkçede ünsüzler genel olarak önlerine "e" ünlüsü getirilerek söylenir. Ancak bunların bazı küçük istisnaları da vardır. *PKK* (pe ka ka), bunu normal (pe ke ke) şeklinde söyleyenler de vardır. Yabancı kısaltmalar da Türkçe kurallara göre

söylenir: **ABD** (a be de), **BMC** (be me ce), **BT** (be te: Baccalaureus Theologiae, İlahiyat uzmanlığı), **DNA** (de ne a), **LPG** (le pe ge).

VII.2.3. Türkçeye girmiş olan bazı yabancı kısaltmalar kendi dillerindeki gibi söylenir: **CNBC** (si en bi si), **BBC** (bi bi si), **CNN** (si en en), **CIA** (si ay ey, cia), **FM** (ef em), **IBM** (ay bi em), **GSM** (ci es em), **MR** (em ar) gibi. Bazen de bu yabancı kısaltmalar hem yabancı hem Türk okunuşuna göre söylenir: **GSM** (ge se me; ci es em), **CIA** (ci a; si ay ey), **IMF** (i me fe, ay em ef) gibi.

Sonuç:

Burada bazı önerilerde bulunmak istiyorum:

Kısaltmalar özel cins, büyük küçük harf durumuna bakılmaksızın noktalar atılmalıdır. Çoğu kimse özellikle gençler noktaları zaten terk etti.

Kılavuzda **TC** ve **T** (Türkçe) için gelenekselleşmiş ifadesi ile noktalı yazılacağı ifade ediliyor. Noktasız kullanımda yaygınlaşıyor. Belli bir süre sonra noktasız şekiller gelenek olacaktır.

Nitekim kısaltmaların nokta konulmadan yazımı konusunu daha önce dile getirenlerden de olmuştur: Emine Gürsoy Naskali, "Kısaltmaların hem sayısı hem kullanımı basında olsun gündelik hayatta olsun son on yılda bariz bir şekilde artmıştır. Belki bu sebeple kısaltmayı oluşturan büyük harflerin arasına bugün artık nokta işareti konulmayarak ekonomiye gidilmiştir." (Gürsoy, 1995: 77). Efrasiyap Gemalmaz, Türk Standartları Enstitüsü Standart Hazırlama Dairesi Başkanlığının "Türk Dilinde Kısaltma Kuralları Standart Tasarısı"na yazdığı görüş yazısının altıncı maddesinde "Türkçede kısaltmaların sonlarına konulan noktalar atılabilir: ms.: Bşk. > Bşk= Başkan, Başkanı, Başkanlığı...vb." (Gemalmaz, 1979: 3).

Yine kısaltmalardan sonra gelen ekleri ayırmak için kesme kullanılmamalıdır. Kesme işareti kullanmak da gereksiz bir ayrıntıdır. Ama toplumca birlik sağlanması gereklidir.

Dildeki kısaltmalar alanı, bugün bir kişinin üstesinden gelebileceği bir iş olmaktan çoktan çıkmıştır. Ne yazık ki sahipsizdir de. Mümkün olduğu kadar basit, herkesin anlayabileceği, kabul edebileceği kurallar belirlenmelidir. Bu yüzden *TDK Yazım Kılavuzu*'nda belirlenen kurallar, yazımda birlik sağlama açısından önemsenmelidir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Haluk Şükrü- Şener Mete (2014). *Anlam ve Okunuşlarıyla Hayatımızdaki Kısaltmalar Sözlüğü*, Ankara: TRT Yayınları.
- Ali Nazima- Reşad (Faik) (1901-2009). *Mükemmel Osmanlı Lüğati*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Ali Seydi (1911). *Resimli Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Matbaa-i Kütübhane-i Cihan.
- ARGUNŞAH, Mustafa (2011). "Kısa Mesaj Türkçeyi Bozuyor mu?", <http://www.dilset.com/akademi/index.php/website/contentCtg/9> (erişim: 18.2.2016).
- ATABAY, Neşe; Çam, Ayfer; Özel, Sevgi (1980). "Türkçede Kısaltmalar Sorunu", *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, C. XLI, S. 348, s. 576-580.
- AYSAN, Adviye; Tuncay, Selma; Gönülal, İsmet (1992). *Kısa Adlar ve Kısaltmalar Sözlüğü*, Ankara: Doruk Yayınları.
- ÇOBANLI, Cem (2001). *Dharma Sözlük*, İstanbul: Dharma Yayınları.
- DEVELİ, Hayati (2011). *Osmanlı Türkçesi Grameri I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- EMİR, İsmail (1994). *Türkçe Çevirileri ile İngilizce-Fransızca Kısaltmalar Sözlüğü*, Ankara: Saypa Yayınları.
- ERKAN, Mustafa (2015). *Türkçede Kullanılan Yerli ve Yabancı Kısaltmalar Sözlüğü*, Malta: Publitory Yayınları, www.publitory.com
- FİDAN, Bülent (2002). *Kısaltmalar Kılavuzu*, İstanbul: Om Yayınları.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1979). "Kısaltmalar", <http://efrasiyap.tripod.com/yazilar/kisaltmalar.pdf>
- GÜRDAY, Cenan (1998). *Kısa Adlar Sözlüğü*, İstanbul: ALFA Yayınları.
- GÜRSOY-NASKALI, Emine (1995). "Türkiye Türkçesinde Büyük Harfli Kısaltmalar (Akronimler)", *Bir*, S. 4, s. 77-90.
- KALFA, Mahir (2005). "Dilimizde Kısaltmalar Sorunu", *Türk Dili Dil ve Edebiyatı Dergisi*, C. 89, S. 639, s. 201-207.
- KORKMAZ, Zeynep (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- METE, Pir (1980). *Kısaltmalar Sözlüğü*, Ankara: Yazarın kendi yayını.
- METE, Şener (2014). *Hayatımızdaki Kısaltmalar Sözlüğü*, Ankara: TRT Yayınları.
- Muallim Naci - Müstecabizade İsmet (1891). *Lügat-i Naci*, İstanbul: Asır Matbaası.
- ÖZTÜRK, Said (1996). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Yayınları.
- PAKALIN, Osman Zeki (1983). *Tarih Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Tarih Kurumu Yayınları.
- Şemseddin Sami (1900). *Resimli Kâmûs-ı Fransevi*, İstanbul: Mehran Matbaası.
- Şemseddin Sami (1901, 1978). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ŞİMŞİR, Bilâl N (2005). *Türkçe Kısaltmalar Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınları.
- TDK (1941). *İmlâ Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.
- TDK (1965). *Yeni Yazım Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.
- TDK (1975). *Yeni Yazım Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.
- TDK (1988). *İmlâ Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.
- TDK (1988). *Türkçe Sözlük*, C. 2, Ankara, TDK Yayınları.
- TDK (1993). *İmlâ Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.
- TDK (2005). *Yazım Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- VARDAR, Berke; Güz, N. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- <http://katalog.istanbul.edu.tr> (erişim: 3.4.2015).
- http://www.tdk.gov.tr/images/css/TDD/1981s348/1980s348_05_A_ATABAY_A_CAN_S_OZEL.pdf (erişim: 3.4.2015).
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=189:kisaltmalar&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132 (erişim: 3.4.2015).
- www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1980/2/5/7.xhtml (erişim: 3.4.2015).